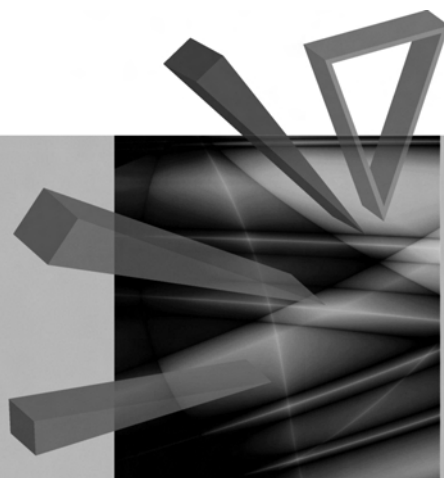

PRACE NAUKOWE
Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
RESEARCH PAPERS
of Wrocław University of Economics

244

Problemy rozwoju regionalnego

Redaktorzy naukowi
Elżbieta Sobczak
Andrzej Raszkowski

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2012

Recenzenci: Piotr Bury, Beata Filipiak, Tadeusz Grabiński, Anna Malina, Danuta Stawasz,
Edward Stawasz, Eugeniusz Wojciechowski

Redaktor Wydawnictwa: Elżbieta Kożuchowska

Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz

Korektor: Aleksandra Śliwka

Łamanie: Beata Mazur

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna na stronie www.ibuk.pl

Streszczenia opublikowanych artykułów są dostępne w międzynarodowej bazie danych
The Central European Journal of Social Sciences and Humanities <http://cejsh.icm.edu.pl>
oraz w The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com
a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon,
http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2012

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-229-1

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp	13
Malgorzata Markowska, Danuta Strahl: Klasyfikacja dynamiczna europejskiej przestrzeni regionalnej ze względu na poziom identyfikatorów innowacyjności typu Output	15
Marek Szajt: Zmiana pozycji innowacyjnej regionów w rozszerzającej się Unii Europejskiej	29
Elżbieta Izabela Misiewicz: Innowacyjność a rozwój regionalny – model miękki	39
Katarzyna Widera: Analiza porównawcza poziomu innowacyjności regionów	48
Elżbieta Sobczak: Statystyczna analiza pracujących według intensywności działalności B+R w państwach Unii Europejskiej.....	56
Malgorzata Markowska: Klasyfikacja unijnych regionów ze względu na dynamikę charakterystyk innowacyjności (w zakresie Output)	66
Dariusz Głuszczyk: Regionalny system innowacji – ujęcie definicyjne i modelowe (dyskusje na gruncie teorii).....	81
Andrzej Sztando: Ocena systemów wdrażania regionalnych strategii innowacji – raport z badań.....	90
Bartłomiej Jefmański, Malgorzata Markowska: Ocena pozycji polskich regionów ze względu na inteligentną specjalizację w europejskiej przestrzeni z wykorzystaniem klasyfikacji rozmytej.....	102
Anna Beata Kawka: Wpływ jakości kapitału ludzkiego na rozwój regionalny	114
Iwona Skrodzka: Kapitał intelektualny a poziom rozwoju gospodarczego polskich województw – model miękki	124
Malgorzata Juchniewicz, Urszula Tomczyk: Regionalne zróżnicowanie kapitału intelektualnego przedsiębiorstw w Polsce	136
Magdalena Graczyk, Leszek Kaźmierczak-Piwko: Rola ekoinnowacji w procesie zrównoważonego rozwoju regionu	147
Katarzyna Szymańska: Innowacyjność regionu jako narzędzie kształtujące kulturę organizacyjną MSP.....	158
Łukasz Mamica: Wzornictwo przemysłowe jako sektor przemysłów kreatywnych.....	168
Arkadiusz Świadek, Marek Tomaszewski: Łańcuchy dostaw w kształtowaniu innowacyjności regionów Polski zachodniej.....	178
Patrycja Zwiech: Znaczenie kapitału ludzkiego w rozwoju województwa zachodniopomorskiego.....	190

Janusz Kornecki, Maciej Kokotek, Arkadiusz Szymański: Wsparcie innowacyjności małych i średnich przedsiębiorstw w rozwoju województwa łódzkiego.....	201
Krzysztof Krukowski, Maciej Zastempowski: Instrumenty finansowe wspierające innowacyjność przedsiębiorstw województwa kujawsko-pomorskiego w świetle badań empirycznych.....	211
Marek Obrębalski: Współczesne problemy polityki regionalnej Unii Europejskiej i Polski.....	218
Bogdan Leszkiewicz: Strategie Unii Europejskiej w zakresie polityki regionalnej.....	228
Tomasz Dorożyński: Polityka spójności Unii Europejskiej a gospodarka lokalna i regionalna.....	236
Ewa Kusidel: Wpływ polityki spójności na konwergencję wewnętrzną w Polsce	246
Artur Lipieta, Barbara Pawelek, Roman Huptas: Analiza porównawcza województw Polski ze względu na wykorzystanie środków unijnych z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w latach 2007–2010	257
Mariusz Wiśniewski: Regionalne zróżnicowanie absorpcji unijnego wsparcia dla polskiej wsi.....	266
Kinga Wasilewska: JESSICA, JEREMIE i JASPERS na rzecz wzrostu gospodarczego	278
Alojzy Zalewski: Rynkowe uwarunkowania konkurencji terytorialnej w świetle inwestycji rzeczowych	290
Małgorzata Leśniak-Johann: Uwarunkowania konkurencji i współpracy w kontekście rozwoju turystyki na pograniczu dolnośląsko-saksońskim. Zarys problemu	300
Emilia Bogacka: Współpraca w zakresie bezpieczeństwa publicznego na obszarze nadgranicznym Polski z Niemcami	312
Alina Kulczyk-Dynowska, Katarzyna Przybyła: Karkonoskie parki narodowe (Karkonoski Park Narodowy i Krkonošský Národní Park) a rozwój transgranicznej przestrzeni regionalnej	321
Anna Malina, Dorota Mierzwa: Analiza porównawcza sytuacji makroekonomicznej Polski i krajów ościennych w okresie 20 lat przemian gospodarczych.....	330
Zbigniew Piepiora: Występowanie katastrof naturalnych w Europie i międzynarodowa współpraca w zakresie przeciwdziałania ich skutkom.....	342
Jakub Piecuch, Łukasz Paluch: Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania rozwoju regionów basenu Morza Śródziemnego	357
Adam Dąbrowski: Globalizacja a regionalizm	366
Krzysztof Malik: Wybrane metody oceny polityki rozwoju regionu.....	374
Dorota Rynio: Regiony problemowe wobec nowego paradygmatu polityki regionalnej w Polsce	394

Piotr Rzeńca: Parki tematyczne jako czynnik rozwoju gospodarki. Identyfikacja zjawiska.....	405
Renata Lisowska: Uwarunkowania rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw w regionach zmarginalizowanych na przykładzie województwa łódzkiego.....	416
Aleksandra Koźlak: Transport jako czynnik rozwoju regionalnego	425
Adam Przybyłowski: Inwestycje transportowe w województwie dolnośląskim w aspekcie realizacji strategii zrównoważonego rozwoju	435
Paweł Andrzejczyk: Znaczenie logistyki zwrotnej dla zrównoważonego rozwoju regionu	450
Waldemar A. Gorzym-Wilkowski: Wojewódzkie planowanie przestrzenne – istota, możliwości i ograniczenia.....	460
Andrzej Raszkowski: Wybrane aspekty orientacji marketingowej jednostek terytorialnych.....	470
Krzysztof Wiktorowski: Tożsamość regionalna i lokalna jako element zrównoważonego rozwoju regionu zachodniopomorskiego	480
Jan Polski: Efekty zewnętrzne w marketingu urbanistycznym	491
Danuta Stawasz: Regionalne zróżnicowania rozwoju polskich regionów po 10 latach funkcjonowania samorządu terytorialnego	501
Beata Bal-Domańska: Klasyfikacja podregionów Polski szczebla NUTS-3 ze względu na poziom rozwoju gospodarczego	509
Łukasz Mach: Zastosowanie metod wielowymiarowej analizy do oceny potencjału rozwojowego regionów.....	520
Grażyna Karmowska: Porównanie rozwoju subregionów województwa zachodniopomorskiego w latach 1999–2007	530
Ewa Mazur-Wierzbicka: Stymulowanie zrównoważonego rozwoju w regionie zachodniopomorskim przy wykorzystaniu dobrych praktyk.....	542
Maria Kola-Bezka: Przedsiębiorczość jako czynnik rozwoju regionu w świetle wyników badania ankietowego mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego	552
Joanna Kosmaczewska: Przedsiębiorczość jako stymulanta turystycznego rozwoju obszarów wiejskich.....	563
Sandra Misiak: Aktywność zawodowa kobiet w województwie zachodniopomorskim	573
Agnieszka Skowronek-Grądział: Analiza porównawcza obszarów wiejskich w zakresie infrastruktury służącej ochronie środowiska	582
Justyna Danielewicz, Maciej Turała: Analiza zróżnicowania przestrzennego wydatków na usługi z zakresu oświaty i wychowania w Polsce	594
Anna Majchrzak: Ocena sytuacji finansowej powiatów województwa wielkopolskiego z wykorzystaniem metody Warda	602
Marian Maciejuk: Struktura pomocy publicznej dla przedsiębiorców w Polsce w latach 2006-2009	612

Tomasz Kołakowski: Pomoc publiczna udzielona przez dolnośląskie samorządy podmiotom gospodarczym – dynamika i rodzaje wsparcia.....	623
Andrzej Wasiak: Restrukturyzacja w PKP na przykładzie PKP Energetyka SA	636
Monika Murzyn-Kupisz: Działania na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego a efekty mnożnikowe w gospodarce lokalnej i regionalnej.....	645
Marcelina Zapotoczna, Joanna Cymerman: Wykorzystanie wielowymiarowej analizy dyskryminacyjnej do grupowania wspólnot mieszkaniowych	658
Agnieszka Kłysik-Uryszek: Działalność eksportowa spółek z udziałem kapitału zagranicznego – regionalne zróżnicowania w Polsce.....	668

Summaries

Malgorzata Markowska, Danuta Strahl: Dynamic classification of the European regional space regarding the level of Output innovation identifiers	28
Marek Szajt: Change in the innovative position of regions in the enlarging European Union.....	38
Elżbieta Izabela Misiewicz: Innovation and regional development – the soft model	47
Katarzyna Widera: Comparative analysis of the level of innovation in regions.....	55
Elżbieta Sobczak: Statistical analysis of workforce by the intensity of R&D activity in EU countries	65
Malgorzata Markowska: EU regions classification by the dynamics of innovation characteristics (regarding Output)	80
Dariusz Głuszczyk: Regional innovation system – the definitive and the model approach (theoretical discussions).....	89
Andrzej Sztando: Assessment of the regional innovation strategies implementation systems – a study report.....	101
Bartłomiej Jefmański, Malgorzata Markowska: The assessment of Polish regions with regard to smart specialization in European space applying fuzzy classification.....	113
Anna Beata Kawka: The influence of human capital quality on regional development.....	123
Iwona Skrodzka: Intellectual capital influence and the level of economic development in Polish regions – the soft model.....	135
Malgorzata Juchniewicz, Urszula Tomczyk: Regional differentiation of enterprise intellectual capital in Poland.....	146
Magdalena Graczyk, Leszek Kaźmierczak-Piwko: The role of eco-innovation in the process of sustainable development of a region.....	157

Katarzyna Szymańska: Region innovativeness as a tool shaping the organisational culture of SMEs.....	167
Lukasz Mamica: Industrial design as a sector of creative industries.....	177
Arkadiusz Świadek, Marek Tomaszewski: Supply chain in shaping the innovativeness of Western Poland regions	189
Patrycja Zwiech: The importance of human capital in the development of West Pomeranian Voivodeship	200
Janusz Kornecki, Maciej Kokotek, Arkadiusz Szymański: Support for the innovativeness of small and medium-sized enterprises in the development of Łódź Voivodeship.....	210
Krzysztof Krukowski, Maciej Zastempowski: Financial instruments supporting the innovativeness of Kuyavian-Pomeranian Voivodeship in the light of empirical research	217
Marek Obrębalski: Contemporary problems of the regional policy of the European Union and Poland	227
Bogdan Leszkiewicz: Strategies of the European Union regional policy	235
Tomasz Dorożyński: The role of EU cohesion policy in regional and local economy.....	245
Ewa Kusidel: The impact of the cohesion policy on the internal convergence in Poland	256
Artur Lipieta, Barbara Pawelek, Roman Huptas: Comparative analysis of Polish Nuts 2 level regions from the point of view of the level of using European funds from the European Regional Development Fund for the period between January 2007 and June 2010	265
Mariusz Wiśniewski: Regional diversification of EU support absorption for Polish rural areas.....	277
Kinga Wasilewska: JESSICA, JEREMIE and JASPERS for economic growth.....	289
Alojzy Zalewski: Market determinants of territorial competition in the light of material investments.....	299
Małgorzata Leśniak-Johann: Conditions of the cooperation and competition in tourism in Saxony–Lower Silesian borderland. Selected problems.....	311
Emilia Bogacka: Cooperation in the area of public safety in the Poland–Germany borderland.....	320
Alina Kulczyk-Dynowska, Katarzyna Przybyła: Giant Mountains national parks (KPN and KRNAP) and the development of cross-border regional space	329
Anna Malina, Dorota Mierzwa: A comparative analysis of macroeconomic situation in Poland and neighbouring countries in the 20-year period of structural changes	341
Zbigniew Piepiora: The occurrence of natural disasters in Europe and the international cooperation in the field of counteracting their results	356

Jakub Piecuch, Łukasz Paluch: Determinants of social and economic development of the Mediterranean basin regions.....	365
Adam Dąbrowski: Globalization and regionalization.....	373
Krzysztof Malik: Chosen methods of regional development policy evaluation	393
Dorota Rynio: Problem regions in the face of a new paradigm of the regional policy in Poland	404
Piotr Rzeńca: Theme parks as a factor in the development of economy. An identification of the phenomenon	415
Renata Lisowska: The determinants of SME growth in marginalized regions illustrated with the example of Łódź Voivodeship	424
Aleksandra Koźlak: Transport as a factor of regional development	434
Adam Przybyłowski: Transport investments in Lower Silesian Voivodeship in the context of sustainable development strategy	449
Paweł Andrzejczyk: The significance of reverse logistics for balanced region development.....	459
Waldemar A. Gorzym-Wilkowski: Voivodeship spatial planning – the essence, opportunities and constraints	469
Andrzej Raszkowski: Selected aspects of the marketing orientation of territorial units	479
Krzysztof Wiktorowski: Regional and local identity as an element of sustainable development of the West Pomeranian region.....	490
Jan Polski: External effects in urban marketing.....	500
Danuta Stawasz: Regional differences in the development of Polish regions after the establishment of territorial self-government	508
Beata Bal-Domańska: Classification of Polish sub-regions (NUTS-3) by economic development level	519
Łukasz Mach: Application of the methods of multidimensional comparative analysis as a basis for parameters assignment of development potential of regions.....	529
Grażyna Karmowska: A comparison of the development of the subregions of West Pomeranian Voivodeship in 1999-2007.....	541
Ewa Mazur-Wierzbicka: Stimulating sustainable development in West Pomeranian Voivodeship by using good practices.....	551
Maria Kola-Bezka: Entrepreneurship as a factor of regional development on the basis of the survey results of the residents of Kuyavian-Pomeranian Voivodeship	562
Joanna Kosmaczewska: Entrepreneurship as a stimulus to tourism development in rural areas	572
Sandra Misiak: Professional activity of women in West Pomeranian Voivodeship.....	581
Agnieszka Skowronek-Grądziel: A comparative analysis of rural areas in the field of environment protection infrastructure	593

Justyna Danielewicz, Maciej Turała: Analysis of spatial differentiation of expenditure on education in Poland.....	601
Anna Majchrzak: Financial standing of counties in Greater Poland Voivodeship assessed with Ward's method.....	611
Marian Maciejuk: The structure of public aid for entrepreneurs in Poland in the period 2006-2009.....	622
Tomasz Kołakowski: Public aid granted to economic entities by Lower Silesian self-governments – dynamics and types of support.....	635
Andrzej Wasiak: Restructuring in PKP illustrated by the case of PKP Energetyka SA.....	644
Monika Murzyn-Kupisz: Activities aimed at preservation of cultural heritage and multiplier effects in the local and regional economy.....	657
Marcelina Zapotoczna, Joanna Cymerman: Using the multidimensional discriminant analysis for grouping housing cooperatives.....	667
Agnieszka Kłysik-Uryszek: Export activity of companies with foreign capital – regional differences in Poland.....	677

Monika Murzyn-Kupisz

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

DZIAŁANIA NA RZECZ ZACHOWANIA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO A EFEKTY MNOŻNIKOWE W GOSPODARCE LOKALNEJ I REGIONALNEJ

Streszczenie: Skuteczna argumentacja na rzecz ochrony zabytków, uzasadniająca wydatkowanie środków publicznych i stymulująca działania podmiotów prywatnych, wymaga szerszego od konwencjonalnego spojrzenia na korzyści o charakterze społeczno-ekonomicznym, powstające w różnych skalach przestrzennych dzięki konserwacji, odnowie i współczesnemu wykorzystaniu obiektów zabytkowych. Biorąc pod uwagę potencjał dziedzictwa kulturowego, aby wielopłaszczyznowo oddziaływać na współczesne procesy rozwoju, w artykule skoncentrowano się na wybranym, istotnym aspekcie ekonomicznego oddziaływania dziedzictwa kulturowego, tj. efektach mnożnikowych, uważanych za podstawowe mechanizmy w rozwoju lokalnym i regionalnym. Omówiono różnego typu efekty mnożnikowe oraz uwarunkowania determinujące ich wielkość.

Słowa kluczowe: rozwój lokalny, rozwój regionalny, zabytki, dziedzictwo kulturowe, efekty mnożnikowe.

1. Wstęp

W powszechnej świadomości, która kształtowała się w tym zakresie od początku XIX wieku, zabytki jako powstałe w przeszłości obiekty i miejsca są godne zachowania ze względu na autoteliczne wartości artystyczne, historyczne, naukowe oraz symboliczne. W praktyce, przy podejmowaniu konkretnych decyzji co do łożenia środków finansowych na zadania i przedsięwzięcia związane z konserwacją, odnową, udostępnianiem oraz interpretacją dla publiczności szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego¹, różne podmioty [Howard 2003; Murzyn-Kupisz 2010a] biorą pod uwagę ich współczesną użyteczność oraz przydatność w realizacji rozmaitych celów o charakterze polityczno-ideologicznym, społecznym oraz ekonomicznym [Hutter i Rizzo 1997; Graham, Ashworth, Tunbridge 2002; Peacock i Rizzo 2008].

¹ Jakkolwiek w artykule nacisk kładziony jest przede wszystkim na tzw. dziedzictwo materialne (obiekty ruchome, nieruchomości i miejsca zabytkowe), większość rozważań odnieść można także do uznawanego obecnie za równie istotne dziedzictwa niematerialnego (tradycje, zwyczaje, tradycyjne umiejętności itp.).

Uzasadnienia ekonomiczne stają się przy tym coraz bardziej istotne ze względu na to, że katalog obiektów uznanych za dobra kultury stale się poszerza pod względem zarówno typologicznym (obejmując np. nie tylko dzieła sztuki i architektury, ale także obiekty techniki oraz rzemiosła), jak i chronologicznym (obejmując coraz „młodsze” obiekty). Podejmowanie działań związanych z ich ochroną wymaga więc znacznego wysiłku organizacyjnego i finansowego, a z perspektywy sektora publicznego – podejmowania trudnych decyzji co do działań i obiektów uznanych za priorytetowe, w obliczu ograniczonych środków finansowych, jakie mogą być na nie przeznaczane, oraz rywalizacji celów związanych z ochroną zabytków z innymi celami publicznymi.

Przekonująca argumentacja na rzecz ochrony zabytków, uzasadniająca wydatkowanie środków publicznych i stymulująca działania podmiotów prywatnych, wymaga zatem szerszego od konwencjonalnego spojrzenia na korzyści o charakterze społeczno-ekonomicznym, powstające w różnych skalach przestrzennych, dzięki zachowaniu, odnowie i współczesnemu wykorzystaniu zabytkowych obiektów [McLoughlin Kaminski, Sodagar (red.) 2006; Bowitz i Ibenholt 2009]. Wyróżnić można kilka najważniejszych płaszczyzn potencjalnego wpływu przedsięwzięć związanych z dziedzictwem kulturowym (w tym projektów konserwatorsko-remontowych w obiektach nieruchomości) na procesy rozwojowe w skali lokalnej i regionalnej [Brol 1998; Pike, Rodrigues-Pose, Tomaney 2006; Strzelecki (red.) 2008; Blakely, Leigh 2010; Murzyn-Kupisz 2012]. Istotne mogą być efekty ekonomiczne, takie jak tworzenie dochodów i miejsc pracy, powstające bezpośrednio dzięki działalności związanej z zachowaniem, udostępnianiem i interpretacją historycznych obiektów oraz zespołów. Są to m.in.: przychody uzyskiwane z biletów wstępu, bezpośredniego odpłatnego świadczenia usług, takich jak lekcje i warsztaty muzealne, usługi przewodnickie, wycena i identyfikacja obiektów zabytkowych, przychody ze sprzedaży własnych wydawnictw, pamiątek, przychody z usług gastronomicznych, noclegowych, finansowych czy prawnych, świadczonych przez daną firmę w obiekcie zabytkowym, oraz z czasowego wynajmu powierzchni na cele konferencyjne, koncertowe, sesje zdjęciowe i filmowe. Mogą to także być przychody z wynajmu lokali w obiektach zabytkowych na cele mieszkalne, handlowe czy biurowe. Przychody te nie zawsze równoważą koszty utrzymania danego obiektu, lecz np. w przypadku publicznych instytucji kultury pozwalają na wypracowanie dodatkowych środków finansowych uzupełniających dotację od organizatora, umożliwiając podniesienie jakości lub poszerzenie zakresu świadczonych usług. W przypadku podmiotów prywatnych mogą stanowić podstawę ich funkcjonowania. Działalności te generują też efekty mnożnikowe, wpływając tym samym na utrzymanie istniejących i tworzenie nowych miejsc pracy w otoczeniu danej inwestycji lub instytucji, szczególnie gdy wielość obiektów dziedzictwa zachowanych na określonym obszarze za-inspiruje skupienie tego typu działalności (np. konserwatorskich, usługowych).

Trzeba również wziąć pod uwagę oddziaływanie dziedzictwa kulturowego w dłuższej perspektywie czasowej związane z jego potencjałem, by stanowić wsparcie

dla budowania gospodarki opartej na wiedzy i kreatywności oraz kapitału ludzkiego. Dziedzictwo może być inspiracją do powstawania oryginalnych, wysokiej jakości produktów w ramach tzw. przemysłów kultury i sektorów kreatywnych, a także poza nimi (np. współczesna działalność artystyczna, rzemieślnicza, przemysł tekstylny, ceramiczny, meblarski, spożywczy, zabawkarski). Niezwykle istotnymi potencjalnymi płaszczyznami oddziaływania dziedzictwa kulturowego są poziom i jakość życia w danym miejscu. Wpływa bowiem na zaspokajanie potrzeb kulturalnych i rekreacyjnych oraz często zapewnia dobrą estetykę przestrzeni publicznych i prywatnych. Równie istotny jest jego wpływ na budowanie spójności społecznej i kapitału społecznego, tożsamość i dumę lokalną. Dziedzictwo stanowi także z reguły integralny element strategii rewitalizacji – jako inspiracja i tło dla procesów rewitalizacyjnych lub ich flagowy aspekt i katalizator. Przesądza często o wizerunku danego miejsca, jego postrzeganiu zarówno wśród turystów, jak i inwestorów w wybranych branżach. Może być istotnym elementem marketingu skierowanego do dotychczasowych oraz potencjalnych mieszkańców. Wreszcie, wielorakie może być oddziaływanie dziedzictwa na ekologiczne uwarunkowania danego miasta czy gminy. Może m.in. inspirować bardziej zrównoważone gospodarowanie przestrzenią, wspomagając zapobieganie rozlewaniu się obszarów zurbanizowanych, ale też powodować nadmierną antropopresję, przyciągając zbyt dużą liczbę odwiedzających.

Uwzględniając wieloaspektowy potencjał oddziaływania dziedzictwa kulturowego na rozwój społeczno-gospodarczy, celem artykułu jest analiza ekonomicznych aspektów owego oddziaływania, tj. bezpośrednich efektów ekonomicznych oraz, w szczególności, efektów mnożnikowych generowanych przez obiekty i miejsca zabytkowe. Wychodząc od ogólnego ujęcia teoretycznego efektów mnożnikowych, autorka wyróżnia i omawia różnego typu efekty mnożnikowe związane z dziedzictwem kulturowym, proponując model całościowych efektów ekonomicznych funkcjonowania danego obiektu zabytkowego, instytucji, przedsiębiorstwa lub miejsca dziedzictwa. Następnie wskazuje na uwarunkowania i czynniki kształtujące ich wielkość, a także na związane z tego typu analizami szanse i wyzwania.

2. Koncepcja efektów mnożnikowych

Efekty mnożnikowe uważane są za podstawowe mechanizmy w rozwoju lokalnym i regionalnym [Domański, Gwosdz 2008]. Badacze wpływu nowych inwestycji czy też efektów rozwoju danego typu działalności wskazują bowiem na to, że zaistnienie lub poszerzenie działalności danego podmiotu stymuluje rozwój innych działalności gospodarczych w jego otoczeniu, odzwierciedlony we wzroście dochodów i zatrudnienia w tychże działalnościach [Vaughan 1984; Domański i in. 2005; Wiedermann 2008]. Dana firma zaopatruje się w produkty i usługi niezbędne w jej działalności, wywołując tzw. efekty zaopatrzeniowe o charakterze produkcyjnym lub usługowym (zaopatrzeniowe produkcyjne efekty mnożnikowe oraz zaopatrzeniowe usługowe efekty mnożnikowe). Zatrudniając pracowników, zwiększa natomiast dochody lo-

kalnych gospodarstw domowych, które są wydawane na zakup dóbr i usług konsumpcyjnych, stymulując z kolei zapewniając je działalności gospodarcze (produkcyjne lub usługowe efekty dochodowe)². Wydatki ponoszone przez daną firmę „mnożą się” więc w jej otoczeniu, powodując efekty mnożnikowe pierwszego rzędu. Wydatki firm obsługujących daną firmę oraz jej pracowników tworzą efekty mnożnikowe drugiego rzędu. Zwiększone zapotrzebowanie na dobra i usługi firm związanych z efektami mnożnikowymi drugiego rzędu wywołuje efekty mnożnikowe trzeciego rzędu, itd. [Domański i in. 2005]. Podstawowym miernikiem efektów mnożnikowych może być wielkość przychodów ze sprzedaży dóbr i usług, PKB uzyskany w otoczeniu dzięki istnieniu danej firmy lub liczba miejsc pracy istniejących dzięki danej inwestycji w danej skali przestrzennej [Seaman 2003]. „Mnożenie się” działalności gospodarczych będzie też prowadziło do wzrostu przychodów podatkowych sektora publicznego, które z kolei będą w pewnym stopniu reinwestowane lokalnie.

Siła efektów mnożnikowych, a więc oddziaływania danej inwestycji lub działalności gospodarczej na otoczenie, zależy od tego, w jakim stopniu zaopatruje się ona w potrzebne dobra i usługi lokalnie oraz rekrutuje lokalną siłę roboczą (tzw. stopień domknięcia efektów mnożnikowych), co z kolei uwarunkowane jest cechami danej jednostki terytorialnej (gminy, regionu), które wyrażają się m.in. wielkością rynków pracy i zbytu, zróżnicowaniem gospodarki oraz lokalizacją i dostępnością komunikacyjną danego obszaru [Greffé 2004]. Badania efektów mnożnikowych pokazują bowiem, że wielkość mnożników jest pozytywnie skorelowana z wielkością i zróżnicowaniem lokalnej gospodarki oraz z odległością od innego dużego rynku [Shanidsaless, Gillis, Shaffer 1983]. W przypadku gdy lokalne otoczenie nie jest w stanie dostarczyć potrzebnych produktów i usług, efekty mnożnikowe będą mniejsze, „wyciekając” poza daną jednostkę terytorialną. Podobnie gdy miejscowy rynek pracy nie jest w stanie zapewnić pracowników o odpowiednich kwalifikacjach i w liczbie, na którą jest zapotrzebowanie, lub też gdy mieszkańcy w dużym stopniu zaopatrują się w niezbędne im dobra i usługi poza danym obszarem, efekty będą mniejsze.

Bardzo istotna jest kwestia skali geograficznej pomiaru efektów mnożnikowych. W im szerszej skali rozpatrywane są efekty mnożnikowe, tym potencjalnie mniejsze będą efekty wyciekania. Mówiąc o efektach mnożnikowych, trzeba także brać pod uwagę pomiar efektów ekonomicznych zaprzestania lub ograniczenia danej działalności i utraty pewnej części dochodów i liczby miejsc pracy skutkujących kurczeniem się lokalnej gospodarki [Seaman 2003].

Jakkolwiek efekty mnożnikowe obecne są w podstawowych koncepcjach teoretycznych dotyczących rozwoju miast i regionów, takich jak teoria bazy ekonomicznej, model nakładów i wyników (*input-output*) oraz teoria biegunów wzrostu, zarówno rozważania teoretyczne, jak i praktyczne badania efektów mnożnikowych

² W literaturze anglojęzycznej efekty zaopatrzeniowe określane są mianem pośrednich (*indirect*), natomiast dochodowe – „wzbudzanych” (*induced*).

w literaturze polskiej były jak dotąd bardzo ograniczone, a jeśli prowadzone, to w odniesieniu do działalności i inwestycji przemysłowych [Domański, Gwosdz 2008] lub turystyki [Meyer 2004; Milewski 2007]. W Europie Zachodniej i pozaeuropejskich krajach anglosaskich, w szczególności w USA, badania te są bardziej zaawansowane i zróżnicowane, co wiąże się głównie ze znacznie lepszą dostępnością zdezagregowanych terytorialnie i branżowo danych statystycznych. Oprócz rozważań dotyczących inwestycji przemysłowych analiza efektów mnożnikowych prowadzona była w odniesieniu do kwestii związanych z ochroną zasobów naturalnych, wykorzystaniem przyrody do celów rekreacyjnych, wpływem wielkich wydarzeń sportowych oraz oddziaływaniem dziedzictwa na gospodarkę lokalną i regionalną (por. m.in. [Listokin, Listokin, Lahr 1998; Strauss, Lord 2001; Mules 2001; Greffe 2004; Hampton 2005; Bowitz, Ibenholt 2009; ECOTEC 2009]).

3. Efekty mnożnikowe generowane przez dziedzictwo kulturowe

Rozpatrując gospodarczy wpływ danego obiektu dziedzictwa czy też projektu związanego z odnową, zachowaniem i udostępnieniem dziedzictwa materialnego, uwzględniając specyfikę tego rodzaju przedsięwzięć, wyróżnić można:

- bezpośrednie efekty ekonomiczne oraz efekty mnożnikowe generowane przez dany obiekt zabytkowy lub opartą na dziedzictwie kulturowym działalność instytucji i firm;
- efekty mnożnikowe powstające w sektorze turystyki (mnożnik turystyczny) dzięki istnieniu oraz udostępnianiu obiektów i miejsc dziedzictwa;
- dodatkowe efekty mnożnikowe powstające czasowo w trakcie realizacji danej inwestycji konserwatorsko-budowlanej.

Okresowo znaczące mogą być efekty mnożnikowe związanego z dziedzictwem przedsięwzięcia remontowo-budowlanego, istniejące w trakcie jego realizacji. Odnoszą się one do wszelkiego typu prac konserwatorsko-remontowych w historycznych obiektach i przestrzeniach, bez względu na ich późniejsze przeznaczenie (mieszkalne, religijne, kulturalne, turystyczne, biurowe itp.). Prace związane z odnową i konserwacją obiektów zabytkowych wymagają nie tylko specjalistycznych materiałów budowlanych, ale i wyższych i bardziej wyspecjalizowanych umiejętności niż standardowe prace budowlane, są też z reguły znacznie bardziej pracochłonne. Umożliwiają istnienie specjalistycznych firm konserwatorskich i remontowych – małych firm rodzinnych i większych przedsiębiorstw, a także firm zaopatrujących w materiały konserwatorskie i budowlane. Wywołują więc zarówno efekty zaopatrzeniowe, jak i dochodowe, tym większe, w im większym stopniu nabywanie owych materiałów realizowane jest lokalnie, a prace zlecane firmom z okolicy. Będą więc większe na tych obszarach, gdzie zachowały się tradycyjne umiejętności rzemieślnicze lub istnienie dużego ośrodka szkoleniowego i naukowego inspirowane skupienie specjalistów w dziedzinie konserwacji (np. w historycznych metropoliach takich jak Florencja czy Kraków). W wielu przypadkach mogły się ponadto wyczerpać lub nie

są odpowiedniej jakości lokalne złoża materiałów budowlanych (np. kamienia), co powoduje konieczność importu z zewnątrz, czy też wręcz od wieków istnieje tradycja importu tychże materiałów z określonego obszaru. W tym przypadku z realizacji projektu konserwatorskiego mogą skorzystać jedynie pośrednicy w handlu materiałami budowlanymi, a nie same lokalne przedsiębiorstwa materiały te produkujące. Zatrudniani w lokalnych przedsiębiorstwach pracownicy obsługujący prace konserwatorsko-budowlane będą natomiast, poprzez lokalne wydatki konsumpcyjne, przyczyniali się do efektów dochodowych, stymulując utrzymanie i powstawanie działalności handlowych i usługowych dla ludności. Efekty pojedynczych inwestycji w trakcie ich realizacji są czasowe, jednak ze względu na ciągłą potrzebę prowadzenia jakiegoś typu prac konserwatorsko-remontowych w bogatych w dziedzictwo obszarach zasoby dziedzictwa mogą generować długoterminowe zapotrzebowanie na usługi świadczone przez specjalistyczne firmy konserwatorskie, a także stanowić istotny aspekt działalności firm ogólnobudowlanych.

Przykładowo, w 2000 r. wszystkie typy prac konserwatorskich przy wpisanych do rejestru zabytkach w Polsce (ruchomych, nieruchomych i archeologicznych) wygenerowały bezpośrednio łączne zapotrzebowanie na 161,6 tys. miejsc pracy na średni okres dwóch miesięcy, większość z nich (85,5%) przy realizacji robót przy obiektach nieruchomych [Jaskanis, Kościelecki 2000]. W Kanadzie działania związane z konserwacją i odnową zabytkowych budynków wymagają 27,8 miejsca pracy na każdy wydany na konserwację mln CAD, w porównaniu z 12,8 miejsca pracy przy wznoszeniu nowych budynków [Weiler 1998]. Badacze amerykańscy wykazali natomiast, że w skali kraju na 1 mln wydanych USD przypada w przypadku ich przeznaczenia na odnowę zabytkowych obiektów o charakterze mieszkalnym podobna liczba miejsc pracy (36,7) jak w branży wydawniczej, natomiast znacząco więcej, niż gdyby ta sama suma wydana była w branży farmaceutycznej czy elektronicznej. Wydatki na ten cel generują też relatywnie największe przychody oraz podatki stanowe i lokalne, podczas gdy wytworzone PKB bliskie jest temu powstałemu dzięki działalności wydawniczej [Listokin, Listokin, Lahr 1998, s. 459]. W skali miasta „konserwatorskie” oddziaływanie dziedzictwa na rynek pracy może być przy tym większe od jego łatwiej dostrzegalnego wpływu na zatrudnienie w turystyce. Przykładowo, w liczącym 53 tys. mieszkańców prowansalskim Arles, znanym z imponujących zabytków starożytnych oraz jako miejsce pobytu van Gogha, 450 miejsc pracy związanych jest z obsługą turystyczną, natomiast około 700 osób zatrudnionych w usługach budowlanych związanych z zachowaniem obiektów zabytkowych [Grefe, Pflieger, Noya 2005, s. 62]. Podjęcie prac remontowych przy zabytkach wymaga również skorzystania ze specjalistycznych usług architektoniczno-projektowych, a czasem także z usług archeologicznych. Usługi architektoniczne związane z projektami konserwatorskimi stanowią np. około 4% całego rynku projektowania architektonicznego we Francji [Grefe 2004, s. 302].

Realizacja prac konserwatorsko-remontowych w zabytkowych obiektach może też prowadzić do istotnego pośredniego efektu ekonomicznego związanego z ryn-

kiem nieruchomości, m.in. mogą one spowodować wzrost popularności turystycznej lub prestiżu obszaru oraz wzrost cen nieruchomości w pobliżu odnawianego obiektu zabytkowego lub na terenie rewitalizowanej dzielnicy, w tym nieruchomości, które same w sobie zabytkowe nie są, lecz ich właściciele i użytkownicy „korzystają” z wyjątkowych, podkreślonych przez odnowę, cech otoczenia [Shipley 2000].

Istotne mogą być jednak przede wszystkim zaopatrzeniowe i dochodowe efekty mnożnikowe działalności już odnowionych obiektów i miejsc zabytkowych udostępnianych publicznie na różnych warunkach, czy to jako publiczne obiekty kultury, czy to jako miejsca świadczenia komercyjnych usług przez podmioty prywatne. Bez względu na charakter własności, obiekty te wymagają bowiem nabywania różnego typu dóbr i usług z zewnątrz, powodując efekty zaopatrzeniowe, np. opłaty za media, takie jak gaz i elektryczność – często bardzo wysokie w obiektach zabytkowych ze względu na z reguły gorsze właściwości energetyczne tych obiektów, usługi związane z ochroną, utrzymaniem czystości, zakupem materiałów do bieżącej działalności, usługi reklamowe, wydawnicze, informatyczne, zakup towarów i usług przez przedsiębiorstwa świadczące usługi restauracyjne i hotelowe w obiektach zabytkowych. Instytucje dziedzictwa (muzea, biblioteki, archiwa, publicznie udostępniane miejsca dziedzictwa) tworzą także popyt na specjalistyczne usługi inwentaryzacyjne, informatyczne, finansowe, prawne, związane z ochroną zbiorów, wyposażeniem wewnątrz ekspozycyjnych, projektowaniem wystaw, wydawnicze itp. Zatrudniając pracowników rekrutowanych lokalnie, firmy te powodują natomiast wspomniane już wcześniej efekty dochodowe. Część przychodów generowanych przez obiekt zabytkowy może być przy tym przeznaczana na dalsze dotyczące go prace konserwatorskie i remontowe, powodując dodatkowe efekty mnożnikowe prac konserwatorskich.

Wreszcie, przyciągając konsumentów pozalokalnych (spoza gminy czy regionu), miejsca i obiekty dziedzictwa inspirują świadczenie różnorodnych usług turystycznych, wywołując mnożnik turystyczny [Vaughan 1984; Meyer 2004; Milewski 2007]. Turyści przybywający do danego miejsca z powodu chęci zobaczenia czy doświadczenia jego dziedzictwa (oprócz obiektów materialnych powodem takim może być także niematerialne dziedzictwo miejsca, np. uczestnictwo w tradycyjnym festiwalu czy święcie religijnym), nabywają bowiem różne dobra i usługi poza samymi obiektami dziedzictwa, tworząc popyt na usługi noclegowe, gastronomiczne, parkingowe, transportowe, przewodnickie, handlowe (sklepy z pamiątkami, spożywcze, księgarnie itp.), fotograficzne i informacyjne. Korzystają też z innych usług związanych z szeroko rozumianym spędzaniem czasu wolnego (np. odnowa biologiczna, usługi sportowe).

W Wielkiej Brytanii oszacowano, że 103 tys. turystów, których można uznać za turystów „dziedzictwa”, wydaje w skali roku 7,2 mld GBP, przyczyniając się do wytworzenia 4,3 mld GBP PKB i utrzymania 113 tys. miejsc pracy, co stanowi obecnie więcej niż PKB tworzony przez przemysł tekstylny, drzewny i tylko niewiele mniej niż wkład w PKB przemysłu motoryzacyjnego. Biorąc natomiast pod

uwagę całkowite efekty mnożnikowe, turystyka dziedzictwa przyczyniła się do 11,9 mld GBP PKB oraz 270 tys. miejsc pracy [Oxford Economics 2010, s. 11, 25]. Przyciągając prawie 9 mln odwiedzających rocznie, same katedry w Wielkiej Brytanii generują dodatkowe bezpośrednie przychody w skali lokalnej w łącznej wysokości powyżej 91 mln GBP, a uwzględniając efekty mnożnikowe, powyżej 150 mln GBP [ECOTEC 2009]. W 2003 r. oszacowano, że łącznie około 2,4% ogółu zatrudnienia we Francji, tj. ponad 549 tys. miejsc pracy, istniało dzięki dziedzictwu kulturowemu, obejmując bezpośrednie zatrudnienie w instytucjach dziedzictwa, efekty mnożnikowe, mnożnik turystyczny oraz zainspirowaną dziedzictwem kulturowym działalność kreatywną [Greffé 2004].

Podsumowując, model całościowych efektów ekonomicznych funkcjonowania danego obiektu zabytkowego, instytucji, przedsiębiorstwa czy miejsca dziedzictwa (już po realizacji programu jego renowacji i udostępnienia)³ można zdaniem autorki przedstawić w uproszczonej formie za pomocą równania:

$$C_d = b + z + d + t,$$

gdzie:

C_d = całkowite efekty ekonomiczne danego obiektu, instytucji czy miejsca dziedzictwa wyrażone w przychodach w skali roku lub w miejscach pracy, jakie tworzy lub podtrzymuje,

b = bezpośredni efekt ekonomiczny danego obiektu, instytucji czy miejsca dziedzictwa wyrażony w przychodach danej instytucji/firmy lub w miejscach pracy, jakie zapewnia,

z = zaopatrzeniowe efekty mnożnikowe (pośrednie efekty ekonomiczne) danej instytucji, przedsiębiorstwa lub miejsca dziedzictwa, wyrażone w przychodach przedsiębiorstw dostarczających dóbr i usług niezbędnych do jej funkcjonowania lub w miejscach pracy w tychże przedsiębiorstwach, zależne od stopnia, w jakim dane przedsiębiorstwo zaopatruje się lokalnie (lub w skali regionu),

d = dochodowe efekty mnożnikowe (indukowane efekty ekonomiczne) powstające dzięki wydatkowaniu dochodów przez pracowników zatrudnionych w instytucjach, przedsiębiorstwach lub miejscach dziedzictwa, zależne od wysokości płac, liczby pracowników i ich skłonności do wydatkowania dochodów oraz części dochodów wydatkowanych lokalnie (w skali regionu),

t = mnożnik turystyczny, który można szczegółowo przedstawić jako:

$$t = u + e + p,$$

gdzie:

u = bezpośrednie przychody firm sektora turystyki, świadczących usługi i dostarczających dóbr turystom, którzy przyjechali do danego miejsca ze względu na istnienie danego obiektu/miejsca i oprócz wydatków ponoszonych w samej instytucji/obiekcie dziedzictwa ponoszą także wydatki poza nim,

³ Zastosowanie modelu w odniesieniu do konkretnego przypadku w kontekście polskim por. [Murzyn-Kupisz 2012].

e = efekty mnożnikowe zaopatrzeniowe firm z sektora turystyki,

p = efekty mnożnikowe dochodowe firm z sektora turystyki.

Całkowity mnożnik ekonomiczny M_d , powstający dzięki istnieniu i funkcjonowaniu danego obiektu, miejsca czy związanego z dziedzictwem przedsiębiorstwa, może zatem być wyrażony w jednostkach pieniężnych lub w miejscach pracy i przedstawiony w formie równania:

$$M_d = (b + z + d + t)/b.$$

4. Czynniki wpływające na siłę oddziaływania dziedzictwa kulturowego w skali lokalnej i regionalnej

Oczekując od obiektów i instytucji dziedzictwa generowania efektów ekonomicznych, trzeba brać pod uwagę szeroką gamę uwarunkowań. Czynniki determinujące długofalowy wpływ działań związanych z dziedzictwem na rozwój lokalny to m.in. ich stałość i długoterminowość; stopień uczestnictwa społeczności lokalnej zarówno w świadczeniu usług turystycznych, jak i w korzystaniu z dziedzictwa kulturowego do różnych, niezwiązanych z turystyką celów; zdolność danego obszaru do wytwarzania dóbr i usług konsumowanych na te okazje; powiązania i współzależności pomiędzy różnymi działalnościami związanymi z dziedzictwem skupiającymi się na danym obszarze [Grefe, Pflieger, Noya 2005, s. 62].

Po pierwsze istotna jest lokalizacja i dostępność komunikacyjna danego miejsca oraz jego skala (np. powierzchnia obiektu, wielkość i renowacja zbiorów muzealnych, wielkość i marka miejscowości, w której jest zlokalizowany). Na skalę efektów ekonomicznych udostępniania i pokazywania turystom dziedzictwa znacząco wpływa charakter ruchu turystycznego, wielkość i rodzaj głównych obsługiwanych segmentów rynku oraz sezonowość i długość pobytu turystów w danym miejscu, a także charakter oferowanych im powstałych w oparciu o dziedzictwo kulturowe dóbr i usług [Caserta, Russo 2002; Mules 2001; Hampton 2005; Cuccia, Rizzo 2011]. Efekty mnożnikowe dziedzictwa będą też naturalnie zależne od skali inwestycji lub umiejętności połączenia obiektów, tworząc kompleksowy produkt turystyki kulturowej, np. w ramach szlaku kulturowego [Strauss, Lord 2001].

Podobnie jak w przypadku usług konserwatorskich, im więcej potrzeb turystów może być zaspokajanych lokalnie przez lokalne firmy i mieszkańców w najbliższej okolicy obiektów czy miejsc dziedzictwa, tym większy mnożnik w skali lokalnej, związany z efektami zaopatrzeniowymi oraz dochodowymi funkcjonowania tych firm. Nie bez znaczenia będzie zatem, gdzie owe firmy się zaopatrują. Czy hotele funkcjonujące w historycznych obiektach korzystają z lokalnych usług pralni, ochroniarskich, nabywają produkty żywnościowe produkowane lokalnie. Czy placówki turystyczne sprzedają pamiątki, rękodzieło i żywność produkowane lokalnie, czy też produkowane masowo i importowane z zagranicy. Domknięcie mnożnika turystycznego zależy więc w dużej mierze od charakteru dóbr sprzedawanych i usług świad-

czonych przez lokalnych przedsiębiorców oraz od polityki władz lokalnych. Przykładowo, sprzedaż każdego typu pamiątek będzie powodowała pewne efekty mnożnikowe w gospodarce lokalnej, lecz te wytworzone lokalnie będą generowały większe mnożniki, a jednocześnie turyści mogą poszukiwać tańszych wyrobów produkowanych masowo, kierując się przede wszystkim ceną, a nie unikalnością i jakością wykonania (np. znacznie wyższe ceny oryginalnych pamiątek wytworzonych przez europejskich rękodzielników niż sprowadzanych z Dalekiego Wschodu). W małej miejscowości, w dużym stopniu ukierunkowanej na turystyczne wykorzystanie dziedzictwa, duże mogą być przy tym bezpośrednie efekty ekonomiczne dziedzictwa, ale mniejsze efekty mnożnikowe.

Stosunek społeczności lokalnej do dziedzictwa, jego akceptacja, świadomość jego wartości i komercyjnego potencjału oraz umiejętności przedsiębiorcze i wewnętrzne zasoby kapitału także będą determinowały wielkość i siłę efektów mnożnikowych. W przypadku nowej oferty (kulturalnej, rekreacyjnej) stworzonej dzięki projektowi związanemu z dziedzictwem kulturowym w ramach efektów mnożnikowych można też uwzględnić przychody generowane przez lokalnych konsumentów, którzy dzięki danej inwestycji realizują obecnie lokalnie te potrzeby, które wcześniej zaspokajali poza miejscem zamieszkania (np. uczestnicząc w wydarzeniach kulturalnych we własnej miejscowości).

5. Szanse i wyzwania związane z analizami ekonomicznego wpływu dziedzictwa kulturowego na gospodarkę lokalną i regionalną

Warto także wspomnieć o problemach, jakie pojawiają się w związku z analizą ekonomicznego oddziaływania dziedzictwa w skali lokalnej i regionalnej, w szczególności rozpatrywaniem go poprzez pryzmat efektów mnożnikowych. Po pierwsze oprócz korzystnego ukierunkowania efektów mnożnikowych trzeba też wziąć pod uwagę możliwe efekty wypierania i zastępowania wcześniej istniejących działalności przez nową, np. gdy nowa usługa lub otwarcie odnowionego obiektu dziedzictwa „odciągnęło” dotychczasowych klientów od innych związanych z dziedzictwem usług lub wręcz je zastąpiło. Pozytywne efekty ekonomiczne realizacji projektu związanego z dziedzictwem, odczuwane przez instytucję czy firmę, która go wdrożyła, mogą więc nie przekładać się na intensyfikację działalności gospodarczej i wzrost przychodów gospodarki lokalnej jako takiej, powodując jedynie przesunięcia, jeśli chodzi o miejsca generowania przychodów, a nie ich wzrost (np. jeśli dane miasto historyczne odwiedza nadal ta sama liczba turystów spędzających w nim tyle samo czasu co wcześniej, którzy zamiast odwiedzać dotychczasowe atrakcje zwiedzają nowo udostępnione obiekty). Podobnie, jeśli nowe usługi znacząco zmieniają charakter danego miejsca – mogą co prawda przyciągnąć nowych odwiedzających, ale jednocześnie zniechęcać do odwiedzin dotychczasowych bywalców.

Rozpatrując relacje pomiędzy działalnościami gospodarczymi ukierunkowanymi na obsługę turystów oraz tymi ukierunkowanymi na obsługę ludności lokalnej,

trzeba ponadto mieć na uwadze potencjalne negatywne efekty rozwoju działalności związanych z dziedzictwem, które mogą spowodować ograniczenie innego typu działalności czy „wypchnąć” z rynku lokalne firmy i lokalnych przedsiębiorców ze względu na rosnące koszty prowadzenia działalności gospodarczej w danym miejscu. Analizy efektów mnożnikowych związanych z turystyką nie zawsze są też w stanie uwzględnić koszty generowane przez wykorzystanie dziedzictwa do celów turystycznych (np. koszty prac remontowych i konserwatorskich spowodowane pogorszeniem się stanu zachowania obiektów na skutek udostępniania turystom; koszty związane z obciążeniem lokalnej infrastruktury przez pozalokalnych konsumentów).

Niebezpieczeństwem prowadzenia analiz wpływu dziedzictwa na gospodarkę lokalną i regionalną jest wreszcie możliwość ich instrumentalizacji przez władze różnego szczebla [Seaman 2003]. W sytuacji wielkiej heterogeniczności zarówno zasobów dziedzictwa, jak i sposobów oraz kontekstów jego wykorzystania, trudno porównywać gospodarcze efekty osiągane przez nawet bardzo podobne pod względem typologicznym, lecz funkcjonujące w innym kontekście lokalnym obiekty. Te same dane mogą zatem być interpretowane jako bardzo pozytywne lub bardzo negatywne w zależności od tego, która z ocen wpisze się w kierunek polityki władz, jaki ma wspierać. Co więcej, nawet mając szczegółowe dane, niewskazane jest porównywanie wprost ekonomicznych efektów inwestycji w dziedzictwo kulturowe z efektami powstającymi wskutek inwestycji w typowe działalności przemysłowe, gdyż ilościowe wskaźniki ekonomiczne nie uwzględnią innych poza ściśle ekonomicznymi płaszczyzn oddziaływania dziedzictwa [Snowball 2008]. Wreszcie, im bardziej dany obiekt czy miejsce dziedzictwa ma charakter dobra publicznego [Murzyn-Kupisz 2010b], tym trudniej będzie całościowo zmierzyć ekonomiczne efekty jego funkcjonowania, szczególnie uchwycić je w formie mnożników.

Pomimo wspomnianych problemów i ograniczeń, jak wykazano w artykule, całościowe spojrzenie na dziedzictwo kulturowe jako zasób w rozwoju lokalnym i regionalnym bez wątplenia powinno obejmować oszacowanie efektów ekonomicznych generowanych przez daną inwestycję czy obiekt dziedzictwa, w szczególności efektów mnożnikowych. Specyfika dziedzictwa kulturowego wymaga przy tym uwzględnienia wśród efektów mnożnikowych nie tylko efektów zaopatrzeniowych i dochodowych „standardowo” generowanych przez wszelakiego typu inwestycje (np. o charakterze przemysłowym), lecz także mnożnika turystycznego. Analizy takie mogą być przydatne nie tylko dla władz publicznych zainteresowanych skalą wpływu zrealizowanych czy też potencjalnych inwestycji na otoczenie, ale również dla prywatnych inwestorów, pokazując szersze przełożenie ich działań na rozwój lokalny [Murzyn-Kupisz 2012], co może być istotne zarówno w ich relacjach z władzami samorządowymi, jak i z mieszkańcami. Mogą też stać się dodatkowym istotnym argumentem w rękach specjalistów w dziedzinie konserwacji i odnowy zabytków, wskazując na to, że działania na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego wielopłaszczyznowo wpływają na rozwój społeczno-gospodarczy w różnych ska-

lach przestrzennych. Przekonując, że nie odnoszą się one jedynie do kwestii estetycznych, tożsamości lokalnej czy świadczenia publicznych usług kulturalnych, ale również do ściśle ekonomicznych aspektów rozwoju. Pomimo wielu wyzwań związanych z dostępnością danych statystycznych, prowadzenie ich w kontekście polskim, zarówno w skali lokalnej, jak i szerszej, wydaje się więc w przyszłości nie tylko ciekawe pod względem poznawczym, ale także bardzo potrzebne w praktyce zarządzania rozwojem lokalnym i regionalnym.

Literatura

- Blakely E.J., Leigh N.G. [2010], *Planning local economic development: theory and practice*, Sage, London.
- Bowitz E., Ibenholt K. [2009], *Economic impacts of cultural heritage. Research and perspectives*, "Journal of Cultural Heritage" no. 10, s. 1–8.
- Brol R. [1998], *Zarządzanie rozwojem lokalnym. Definicje, cele, zasady, procedury*, [w:] *Zarządzanie rozwojem lokalnym – studium przypadków*, red. R. Brol, Wyd. Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław.
- Caserta S., Russo A.P. [2002], *More means worse: asymmetric information, spatial displacement and sustainable heritage tourism*, "Journal of Cultural Economics" no. 26, s. 245–260.
- Cuccia T., Rizzo I. [2011], *Tourism seasonality in cultural destinations: empirical evidence from Sicily*, "Tourism Management" no. 32, s. 589–595.
- Domański B., Gwosdz K. [2008], *Efekty mnożnikowe w rozwoju lokalnym i regionalnym*, [w:] *Region społeczno-ekonomiczny i rozwój regionalny*, red. J. Parysek, T. Strykiewicz, Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań.
- Domański B. i in. [2005], *Oddziaływanie SSE Euro-Park Mielec na otoczenie lokalne. Powiązania firm i efekty mnożnikowe*, [w:] *Dziesięć lat doświadczeń pierwszej polskiej specjalnej strefy ekonomicznej. Mielec 1995–2005*, red. B. Domański, K. Gwosdz, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Agencja Rozwoju Przemysłu SA oddział w Mielcu, Kraków.
- ECOTEC, *The Economic and social impacts of cathedrals in England*, London 2004.
- Graham B., Ashworth G.J., Tunbridge J.E. [2002], *A geography of heritage*, Arnold, London.
- Greffé X. [2004], *Is heritage an asset or a liability?*, "Journal of Cultural Heritage" no. 5, s. 301–309.
- Greffé X., Pflieger S., Noya A. [2005], *Culture and local development*, OECD, Paris.
- Hampton M.P. [2005], *Heritage, local communities and economic development*, "Annals of Tourism Research" no. 3, s. 735–759.
- Howard P. [2003], *Heritage, management, interpretation, identity*, Continuum, London.
- Hutter M., Rizzo I. (red.) [1997], *Economic perspectives on cultural heritage*, Macmillan, London.
- Jaskanis P., Kościelecki P. [2002], *Poziom i czas zatrudnienia w pracach konserwatorskich przy zabytkach oraz w pracach archeologicznych: wstępne oszacowanie liczby miejsc pracy w 2000 r. na podstawie danych Służby Ochrony Zabytków*, Akapit, Warszawa–Toruń.
- Listokin D., Listokin B., Lahr M. [1998], *The contributions of historic preservation to housing and economic development*, "Housing Policy Debate" no. 3, s. 431–478.
- McLoughlin J., Kaminski J., Sodagar B. (red.) [2006], *Heritage Impact 2005. Proceedings of the first international symposium on the socio-economic impact of cultural heritage*, Archaeologia, Budapest.
- Meyer B. [2004], *Turystyka jako ekonomiczny czynnik kształtowania przestrzeni*, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin.

- Milewski D. [2007], *Mnożnik turystyczny*, [w:] *Ekonomika turystyki*, red. A. Panasiuk, PWN, Warszawa.
- Mules T. [2001], *Regional economic impacts of tourism in heritage mining towns*, [w:] *Heritage economics. Challenges for heritage conservation and sustainable development in the 21st Century*, Australian Heritage Commission, Canberra.
- Murzyn-Kupisz M. [2010a], *Podmioty na rynku dziedzictwa kulturowego*, „Studia Regionalne i Lokalne” nr 3, s. 61–80.
- Murzyn-Kupisz M. [2010b], *Barbarzyńca w ogrodzie? Dziedzictwo kulturowe widziane z perspektywy ekonomii*, „Zarządzanie Publiczne” nr 3, s. 19–32.
- Murzyn-Kupisz M. [2012], *The socio-economic impact of built heritage projects conducted by private investors*, „Journal of Cultural Heritage” (w druku).
- Oxford Economics, *Economic impact of the UK heritage tourism economy*, Oxford 2010.
- Peacock A., Rizzo I. [2008], *The heritage game. Economics, policy and practice*, Oxford University Press, Oxford.
- Pike A., Rodrigues-Pose A., Tomaney J. [2006], *Local and regional development*, Routledge, London.
- Seaman B.A. [2003], *Economic impact of the arts*, [w:] *A handbook of cultural economics*, ed. R. Towse, Edward Elgar, Cheltenham.
- Shanidsaless S., Gillis W., Shaffer R. [1983], *Community characteristics and employment multipliers in non-metropolitan counties, 1950–1970*, „Land Economics” no. 59(1), s. 84–93.
- Shipley R. [2000], *Heritage designation and property values. Is there an effect?*, „International Journal of Heritage Studies” no. 1, s. 83–100.
- Snowball J. [2008], *Measuring the value of culture. Methods and examples in cultural economics*, Springer Verlag, Berlin.
- Strauss Ch.H., Lord B.E. [2001], *Case Study. Economic impacts of a heritage tourism system*, „Journal of Retailing and Consumer Services” no. 8, s. 199–204.
- Strzelecki Z. (red.) [2008], *Gospodarka regionalna i lokalna*, PWN, Warszawa.
- Vaughan D.R. [1984], *The cultural heritage: an approach to analyzing income and employment effects*, „Journal of Cultural Economics” no. 2, s. 1–36.
- Weiler J. [1998], *Dollars and sense: the economics of conserving built heritage*, „Heritage” no. 2, s. 17–20.
- Wiedermann K. [2008], *Koncepcja efektów mnożnikowych w wyznaczaniu wpływu przedsiębiorstw na otoczenie społeczno-gospodarcze*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu” nr 11, s. 98–106.

ACTIVITIES AIMED AT PRESERVATION OF CULTURAL HERITAGE AND MULTIPLIER EFFECTS IN THE LOCAL AND REGIONAL ECONOMY

Summary: Finding effective arguments for protection of monuments, both rationales for spending public means and stimulating activities of private actors, requires taking a broader than conventional approach to the socio-economic benefits created at different spatial scales thanks to conservation, renewal and contemporary usage of heritage objects and sites. Taking into account the diversity of potential impacts of cultural heritage on contemporary development processes, the article focuses on a selected, important aspect of heritage impact, i.e., multiplier effects regarded as basic mechanisms in local and regional development. Different types of multiplier effects and factors determining their size are presented.

Keywords: local development, regional development, monuments, heritage, multiplier effects.